

ΤΑΦΕΣ ΣΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Η πανεπιστημιακή ανασκαφή διεξήχθη στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου Μακρυγιάννη, βόρεια του κτιρίου του Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως (έργο του Γερμανού αρχιτέκτονα W. Weiler), από το 1987 έως το 1991, ως μάθημα ενταγμένο στο πρόγραμμα Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συμπληρωματική έρευνα έγινε από τον Δεκέμβριο 1996 έως τον Φεβρουάριο 1997, έτσι ώστε να διευκρινισθούν ορισμένα ασαφή έως τότε ζητήματα της ανασκαφής και να επιχωσθεί η τομή, για να διευκολυνθούν οι εργασίες διαμόρφωσης του χώρου και εγκατάστασης μεταλλικών αποθηκών για τη φύλαξη των ευρημάτων της ανασκαφής του Πανεπιστημίου και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στο Σταθμό του Μετρό "Ακρόπολις".

Θεώρησα υποχρέωσή μου να παρουσιάσω ορισμένα από τα ευρήματα της ανασκαφής αυτής στον παρόντα Τόμο για τον Παναγιώτη Κοντό, γιατί στάθηκε για μας πολύτιμος συμπαραστάτης καθόλη τη διάρκεια των εργασιών και η συμβολή του στην επίλυση οικονομικών και οργανωτικών προβλημάτων που αντιμετωπίσαμε ήταν μεγάλη¹.

Η έρευνα, σε έκταση 350 τ.μ., αποκάλυψε τμήμα οδού², η οποία ήταν σε χρήση τουλάχιστον από τους πρώιμους κλασικούς έως τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους, και εκατέρωθεν της λείψανα κτιρίων, των οποίων η χρήση κάλυπτε το ίδιο περίπου χρονικό διάστημα (σχ. Ι, εικ. 1). Σημαντική είναι η ανεύρεση επιμελώς κτισμένων τοίχων, που χρονολογούνται μάλλον στους μεσοελλαδικούς χρόνους, ο ένας εκ

1. Στην ανασκαφή συμμετείχαν ως διδάσκοντες, εκτός από την υπογραφομένη, που είχε και την ευθύνη του έργου, και οι καθηγητές Ν. Γκιολές και Π. Βαλαβάνης, καθώς και για ορισμένες περιόδους οι συνάδελφοι Κ. Αλεξοπούλου, Π. Γκέκα-Γεωργίου, Κ. Κόκκου-Βυριδή, Ε. Παπουτσάκη-Σερμπέτι, Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου. Ευχαριστίες οφείλω και στις κυρίες Εύη Τουλούπα, Ισμήνη Τριάντη και τον κύριο Πέτρο Καλλιγά, Διευθυντές της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως κατά το διάστημα των εργασιών μας, για τη βοήθειά τους και την άριστη συνεργασία μας, καθώς και στην αρχαιολόγο κ. Σταματία Ελευθεράτου. Για το υλικό των προϊστορικών χρόνων πολύτιμη ήταν η συνεργασία της καθηγήτριας κ. Μ. Παντελίδου-Γκόφα. Οι φωτογραφίες των εικόνων 6, 7 και 12 οφείλονται στον Η. Ηλιάδη, της εικόνας 1 στον Β. Σταματόπουλο και οι υπόλοιπες στην υπογράφουσα.

2. Για τα αποτελέσματα της ανασκαφής κατά το 1986, βλ. Λ. Παλαιοκρασσά, *Αρχαιογνωσία* 4, 1985-86, 141-148.

των οποίων μάλιστα, που αποκαλύφθηκε σε μήκος περίπου 8 μ., είναι κτισμένος κατά το μήκος και ακριβώς στο νότιο όριο της οδού, με την οποία πιθανότατα σχετίζεται. Η συνέχεια της οδού αυτής προς τα νότια βρέθηκε κατά την ανασκαφή του Μετρό³. Η συνεχής χρήση του χώρου, όπως μαρτυρά η κεραμική, από τους ύστερους πρωτοελλαδικούς έως τους νεότερους χρόνους, είχε ως αποτέλεσμα να διαταραχθεί σε μεγάλο βαθμό η επίχωση. Για παράδειγμα τα θεμέλια κτιρίου ρωμαϊκών χρόνων στα ανατολικά της οδού είχαν εισχωρήσει έως την επίχωση των μεσοελλαδικών χρόνων και είχαν καταστρέψει μια από τις ταφές με τις οποίες θα ασχοληθούμε παρακάτω, ενώ είχαν υποστεί ζημιές από τρεις μεγάλους αποθηκευτικούς σιρούς της ύστερης βυζαντινής και της μεταβυζαντινής εποχής. Στην επίχωση των προϊστορικών χρόνων είχε εισχωρήσει και δεξαμενή ελληνιστικής εποχής. Ένα κτίριο ρωμαϊκών χρόνων, στα δυτικά της οδού, που διέθετε χώρο με υπόκαυστο, είχε καταστρέψει την παλαιότερη επίχωση έως το φυσικό έδαφος (κιμηνιά) και με τη σειρά του είχε καταστραφεί στα νότια από το βόθρο του κτιρίου Weiler.

Από τους λεγόμενους Σκοτεινούς και τους γεωμετρικούς χρόνους δεν σώθηκαν οικοδομικά λείψανα, παρά μόνο κεραμική, η οποία δεν βρέθηκε σε αμιγές στρώμα, εκτός από δύο σημεία, αλλά συνυπήρχε σχεδόν πάντα με όστρακα προηγούμενων και νεότερων περιόδων. Η χρήση του χώρου στα χρόνια αυτά διαπιστώνεται ωστόσο με βεβαιότητα από την ύπαρξη τάφων, που, όπως θα δούμε, χρονολογούνται από τη μεταβατική φάση από την υπομυκηναϊκή (ΥποΜ) προς την πρωτογεωμετρική (ΠΓ) περίοδο έως πιθανόν τους ύστερους γεωμετρικούς χρόνους. Η ερευνηθείσα έκταση ήταν όμως περιορισμένη, με αποτέλεσμα να παραμείνουν αδιευκρίνιστα ορισμένα ζητήματα.

Συνολικά ανασκάφηκαν, ανατολικά της οδού, τρεις κιβωτιόσχημοι τάφοι, δύο απλές αποθέσεις, ένας εγχυτρισμός⁴ και μια διαταραγμένη ταφή. Με τη μια απόθεση (C 1)⁵ δεν θα ασχοληθούμε, γιατί ήταν διαταραγμένη και δεν συνοδευόταν από κτερίσματα. Είχε προσανατολισμό BA-NΔ και το επάνω μέρος του σκελετού, από τους γοφούς, είχε καλυφθεί από τον τοίχο του ρωμαϊκού κτιρίου. Βρέθηκε περίπου στο ίδιο βάθος (1.85 μ.) με τους κιβωτιόσχημους τάφους, στοιχείο που ίσως θα μπορούσε να μας οδηγήσει στον συσχετισμό τους.

Οι κιβωτιόσχημοι τάφοι ίσως ήταν σύγχρονοι. Ο ένας ήταν συλημένος (B 2) και από τους άλλους δύο (B 1, C 4) μόνον ο ένας κτερισμένος (B 1), ενώ ο τρίτος (C 4) κατέστρεψε μιαν ακόμη ταφή (C 5).

Ο τάφος (B 1) με τα κτερίσματα βρέθηκε σε βάθος 1.75 μ., είχε προσανατολισμό BA-NΔ και εσωτερικές διαστάσεις 0.73 μ. (σωζόμενη) και 0.22 μ. (σχ. II, εικ. 2). Καλυπτόταν από έξι μικρές σχιστολιθικές πλάκες, με μικρότερους λίθους στα σημεία

3. Π. Καλλιγιάς στο Λ. Παρλαμιά-Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Η πόλη κάτω από την πόλη* (2000) 32-34.

4. Για τους τύπους αυτών των ταφών, βλ. A.M. Snodgrass, *The Dark Age of Greece* (1971), 142 κ.

5. Η αρίθμηση των ταφών έγινε κατά αύξοντα αριθμό σε κάθε ανασκαφικό τετράγωνο του καννάβου, όπου αυτές βρέθηκαν (τετράγωνα Β και C).

επαφής τους, όπου δημιουργούνται κενά (εικ. 3). Στις πλάγιες πλευρές του έφερε από μία μονοκόμματη πλάκα, η πλάκα όμως προς την πλευρά του κεφαλιού του νεκρού, στα ΝΔ, είχε αφαιρεθεί, χωρίς να διαταραχθεί κατά τα φαινόμενα η ταφή-δεν γνωρίζουμε ωστόσο εάν κάτι, ίσως κάποιο κόσμημα, απομακρύνθηκε από αυτήν. Οι πλάκες των πλάγιων τοιχωμάτων είχαν στερεωθεί στην εξωτερική πλευρά με μικρούς λίθους, τοποθετημένους σε όλο το μήκος και το ύψος τους, σε πλάτος περίπου 0,20 μ. Στο εσωτερικό υπήρχε λεπτό στρώμα γκριζοκάστανου χώματος, με λίγα αδιάγνωστα όστρακα, και στη συνέχεια τα υπολείμματα των οστών. Το νεκρό συνόδευσαν δύο λήκνυθοι, η μια δίπλα στο κεφάλι, στη δυτική πλευρά του τάφου⁶, η άλλη στη ΝΑ γωνία του, αριστερά των ποδιών (εικ. 4). Το δάπεδο του τάφου ήταν στρωμένο με μικρές πλάκες, σε βάθος 2 μ. (εικ. 5). Ο σκελετός, που διατηρούνταν σε κακή κατάσταση, ανήκε σε παιδί 6-8 χρόνων, απροσδιόριστου φύλου⁷. Κτερίσματα:

1. Λήκνυθος (αρ. κατ. Π5/703). Είχε αποτεθεί δίπλα στο κεφάλι του νεκρού (σχ. ΙΙΙ, εικ. 6). Υψ. 0,161 μ., διάμ. βάσ. 0,051 μ., μέγ. διάμ. 0,107 μ., διάμ. χειλ. 0,052 μ. Σώζεται σχεδόν ολόκληρη. Σπασμένη στο χείλος και συγκολλημένη. Λείπει μικρό τμήμα από το χείλος σε δύο σημεία, ενώ παρατηρούνται αποκορούσεις σε δύο σημεία της βάσης. Πηλός υποκίτρινος, σχετικά καθαρός, με λευκά εγκλείσματα. Στην επιφάνεια ομοιόχρωμο αλείφωμα.

Το αγγείο έχει σφαιρικό, ελαφρά δικωνικό σώμα, με τη μεγαλύτερη διάμετρο περίπου στο μέσο του ύψους του, προεξέχουσα κωνική βάση, που διακρίνεται με σχεδόν ορθή γωνία από το σώμα, αρκετά υψηλό κυλινδρικό λαμίο και προεξέχον χείλος. Η λαβή, σχεδόν ελλειψοειδούς διατομής, ξεκινά λίγο χαμηλότερα από το χείλος και απολήγει στον ώμο του αγγείου. Πλάι στην απόληξή της υπάρχει μικρή κυκλική οπή εξαέρωσης.

Μελανή, κατά τόπους εξίτηλη, βαφή καλύπτει το σώμα του αγγείου από τον ώμο και κάτω, καθώς και τη βάση του. Η βαφή σε μικρή έκταση κάτω από τη λαβή είναι πορτοκαλόχρωμη. Το χείλος, εσωτερικά και εξωτερικά, καλύπτεται με μελανή ταινία. Τέσσερις μελανές παράλληλες λεπτές ταινίες περιτρέχουν το λαμίο, ενώ μία ακόμη περιγράφει την πρόσφυση της λαβής στον ώμο, η ράχη της οποίας διακοσμείται με εννέα οριζόντιες ταινίες. Ο ώμος, το διακοσμητικό πεδίο του οποίου ορίζεται στο κάτω μέρος με δύο παράλληλες εδαφόχρωμες λεπτές ταινίες, κοσμείται με τρία συστήματα επτά ομόκεντρων ημικυκλίων, με ολόβαφο πυρήνα, ζωγραφισμένων με διαβήτη με πολλαπλό χρωστήρα. Ανάμεσα στα συστήματα παρεμβάλλεται κατακό-

6. Δεν ακολουθείται κάποιος γενικότερος κανόνας στον προσανατολισμό των νεκρών την εποχή αυτή. Τον ίδιο για παράδειγμα προσανατολισμό συναντούμε και στην ταφή 2, ΥποΜ χρόνων, στο νεκροταφείο της οδού Ερεχθείου (Μ. Brouskari, «A Dark Age Cemetery in Erechtheiou Street, Athens», *BSA* 75, 1980, 22).

7. Η μελέτη του σκελετικού υλικού έγινε από την καθηγήτρια, τότε λέκτορα, του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης Α. Καραλή, τον Σ. Μανώλη και Γ. Παναγιώδη του Τμήματος Βιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ συμμετείχαν και οι συντηρήτριες Μ. Ανδριανάνου και Π. Γκιώνη.

ρυφη τεθλασμένη μελανή ταινία. Στο κάτω μέρος της κοιλιάς η μελανή βαφή διακόπτεται από τρεις παράλληλες εδαφόχρωμες ταινίες.

Παρόμοιες ως προς το σχήμα ή τη διακόσμηση είναι οι λήκνυθοι από το νεκροταφείο του Κεραμεικού αρ. 517 και 538⁸, 551⁹, 849¹⁰ και 8683¹¹.

2. Λήκνυθος (αρ. κατ. Π5/704). Είχε αποθεθεί δίπλα στα πόδια του νεκρού (σχ. IV, εικ. 7). Υψ. 0.153 μ., διάμ. βάσ. 0.05 μ., μέγ. διάμ. 0.097 μ., διάμ. χειλ. 0.055 μ. Σώζεται ακέραιη. Ο πηλός είναι υποκίτρινος, με ομοιόχρωμο αλείφωμα και εγκλείσματα¹².

Το αγγείο έχει σχεδόν ωοειδές σώμα, με τη μεγαλύτερη διάμετρο λίγο υψηλότερα από το μέσο του ύψους του, σχετικά οριζόντιο ώμο, προεξέχουσα κωνική βάση, που διακρίνεται με οξεία γωνία από το σώμα, αρκετά υψηλό κυλινδρικό λαϊμό, που διακρίνεται από τον ώμο με γωνία, και προεξέχον χείλος. Η ταινιωτή λαβή ξεκινά αμέσως κάτω από το χείλος και απολήγει στον ώμο, όπου έχει ανοιχτεί κυκλική οπή εξαέρωσης.

Το αγγείο διακοσμείται με πορτοκαλέρυθρη έως μελανή βαφή, εξίτηλη, που καλύπτει το σώμα και τη βάση του. Το χείλος κοσμεύεται εσωτερικά με λεπτή μελανή ταινία, όπως και η πρόσφυση της λαβής στον ώμο. Το κάτω ήμισυ του λαϊμού περιτρέχουν τρεις λεπτές μελανές ταινίες, ενώ εννέα παράλληλες ομοιόχρωμες ταινίες κοσμούν τη ράχη της λαβής. Το διακοσμητικό πεδίο του ώμου ορίζουν στο κάτω μέρος δύο λεπτές παράλληλες εδαφόχρωμες ταινίες. Τρεις όμοιες ταινίες περιτρέχουν το σώμα του αγγείου στο κάτω μέρος της κοιλιάς. Το πεδίο του ώμου κοσμούν τρία εφαπτόμενα συστήματα οκτώ ομόκεντρων ημικυκλίων, με ολόβαφο πυρήνα, ζωγραφισμένα και αυτά με διαβήτη.

Παρόμοια είναι τα ληκνύθια από το νεκροταφείο του Κεραμεικού, αρ. 493¹³ και 2020¹⁴.

Ο τύπος και η διακόσμηση των ληκνυθίων αυτών είναι συνήθη κατά την ΥποΜ φάση¹⁵. Το σχήμα του σώματος, η χρήση του διαβήτη στη διακόσμηση, η ύ-

8. W. Kraiker-K. Kübler, *Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts, Kerameikos I* (1939), 49, 61, πιν. 14 (Gr. 112) και 90, 142, πιν. 62 (Gr. 1) αντίστοιχα.

9. W. Kraiker-K. Kübler, *Kerameikos I*, δ.π., 97, πιν. 65 (Gr. 4).

10. K. Kübler, *Neufunde aus der Nekropole des 11. und 10. Jahrhunderts, Kerameikos IV* (1943), 5, πιν. 4 (Gr. 1).

11. B. Schlörb-Vierneisel, "Eridanos-Nekropole", *AM* 81, 1966, 6 αρ. 4.1, Beil. 10, 3.

12. Για τον πηλό της αττικής πρωτογεωμετρικής κεραμικής, βλ. R.W.V. Catling, *BSA* 93, 1998, 367-368.

13. W. Kraiker-K. Kübler, *Kerameikos I*, δ.π. (σημ. 8), 40, 61, πιν. 13 (Gr. 84).

14. K. Kübler, *Kerameikos IV*, δ.π. (σημ. 10), 13, πιν. 17 (Gr. 40).

15. Για τον προβληματισμό της έρευνας για την ΥποΜ φάση, βλ. J. Whitley, *Style and Society in Dark Age Greece* (1991), 81-82, 83. W. Gauss-F. Ruppenstein, "Die athener Akropolis in der frühen Eisenzeit", *AM* 113, 1998, 27. P.A. Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, I (1999), 56 και για την κεραμική των χρόνων αυτών, δ.π. 499. F. Ruppenstein, "Late Helladic IIC Late versus Submycenaean: A Methodological Problem", στο S. Deger-Jalkotzy & M. Zavadil (εκδ.), *LHIIC Chronology and Synchronisms, Proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, May 7th and 8th, 2001* (2003), 183 κ.ε. Βλ. και J.K. Papadopoulos,

παρξη της οπής εξαερισμού στον ώμο οδηγούν στη χρονολόγησή τους στους μεταβατικούς χρόνους από την ΥποΜ προς την πρώμη ΠΓ φάση¹⁶. Συγκρίνοντας τα δύο ληκνύθια διαπιστώνεται ότι το σχήμα του σώματος του πρώτου είναι ακόμη προσκολλημένο στην παλαιότερη παράδοση, ενώ του δεύτερου εξελίσσεται προς το ωοειδές.

Ο δεύτερος κιβωτιόσχημος τάφος (B 2), με περίπου τον ίδιο προσανατολισμό, βρέθηκε στο ίδιο βάθος και σε απόσταση περίπου 0.80 μ. προς τα δυτικά. Ήταν κατασκευασμένος με όμοιο τρόπο, είχαν όμως αφαιρεθεί οι καλυπτήριες πλάκες και είχε συληθεί ο τάφος πιθανότατα κατά την οικοδόμηση του ρωμαϊκού κτιρίου, τοίχος του οποίου κάλυψε το δυτικό του άκρο, αφήνοντας ακάλυπτο μικρό μόνο τμήμα του, μήκους 0.45 μ. και πλάτους 0.25 μ. (εικ. 2). Αξίζει να σημειωθεί ότι η επίχωση μέσα, επάνω και γύρω από τον τάφο περιείχε τμήματα κονιαμάτων όψεως, ψηφίδες από ψηφιδωτό και όστρακα αγγείων, που χρονολογούνταν από τους κλασικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Η ενισχυτική λίθινη κατασκευή γύρω από τον τάφο διατηρήθηκε μόνο στα ανατολικά και νότια, όπου εκτεινόταν αρκετά, έως το θεμέλιο του νότιου τοίχου του ρωμαϊκού κτιρίου. Βόρεια των δύο αυτών τάφων, σε βάθος περίπου 1.95 μ., εκτεινόταν στρώμα από μικρούς αργούς λίθους (χοντρό χαλίμι). Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν είχε σχέση με τις ταφές, έγινε μικρή δοκιμαστική τομή στο δυτικό άκρο, παράλληλα προς τον τοίχο του ρωμαϊκού κτιρίου. Η ανεύρεση ανάμεσα στους λίθους μικρής σχετικά ποσότητας οστράκων αγγείων υστέρων γεωμετρικών χρόνων αποσυσχετίζει την στρώση αυτή, που είχε πάχος περίπου 0.20 μ., από τις ταφές¹⁷.

Ο τρίτος κιβωτιόσχημος τάφος (C 4), που βρέθηκε σε βάθος 2.40 μ., σε επαφή με τοίχο του ρωμαϊκού κτιρίου (σχ. V, εικ. 8-9), είχε εξωτερικές διαστάσεις 1.02 μ. και 0.65 μ. και εσωτερικές 0.70 μ. και 0.25 μ., και ήταν κατασκευασμένος με έξι όρθιες πλάκες στα τοιχώματα και δύο μεγάλες ως καλυπτήριες, ενώ μικροί λίθοι κάλυπταν τα κενά. Εξωτερικά οι πλάκες των πλάγιων πλευρών ήταν ενισχυμένες με αργούς λίθους. Περιείχε ακτέριστη ταφή κοριτσιού, στην ηλικία της εφηβείας (14-18 ετών), με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Το κεφάλι είχε τοποθετηθεί προς τα Β., σε πλάγια θέση, σπασμένο από τους αργούς λίθους (εικ. 8) που κάλυπταν το επάνω ήμισυ του σκελε-

Ceramicus Redivivus, The Early Iron Age Potters' Field in the Area of the Classical Athenian Agora (2003), 5, 97 σημ. 25. Για τα ληκνύθια, βλ. W. Kraiker-K. Kübler, *Kerameikos I*, ό.π. 59-61. P.A. Mountjoy, ό.π. 629, 630 εικ. 241, 631. I. Lemos, *The Protogeometric Aegean, The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries BC* (2002), 9-10, 72.

16. Πρβλ. εκτός των παραλλήλων παραδειγμάτων που παρατέθηκαν παραπάνω και T. L. Shear, *Hesperia* 5, 1936, 23 (από λακκοειδή τάφο στην Αγορά). M. Brouskari, ό.π. 28-29 (Τάφος M), πιν. 5c-d. Για τον τύπο των ληκνυθίων αυτών, βλ. και M. Popham-L.H. Sackett-P.G. Themelis, *Lefkandi I. The Iron Age Settlement. The Cemeteries*, BSA Suppl. vol. 11 (1980), 313-316, 314 εικ. 14B.

17. Δυστυχώς δε στάθηκε δυνατό, λόγω του περιορισμένου χρόνου, να διευκρινιστεί η μορφή και ο προσορισμός της κατασκευής αυτής. Θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς την περίπτωση του τύμβου ή μιας οδού.

τού, σε έκταση 0.40 μ. από τη βόρεια παρειά του τάφου¹⁸, ενώ το αριστερό πόδι ήταν λυγισμένο στο γόνατο σχεδόν σε ορθή γωνία. Πιθανότατα ο τοίχος του ρωμαϊκού κτιρίου είχε καταστρέψει μια παλαιότερη ταφή (C 5), που εκτεινόταν προς τα ανατολικά του τάφου C 4. Από την εξέταση των θρυμματισμένων λιγυστών οστών διαπιστώθηκε μόνον ότι επρόκειτο για ενήλικα.

Ο τύπος του τάφου αυτού είναι όμοιος με των δύο παραπάνω (B 1 και 2)¹⁹, η υψομετρική όμως διαφορά πλέον του μισού μέτρου που υπάρχει μεταξύ τους είναι δύσκολο να ερμηνευθεί. Βέβαια το φυσικό έδαφος παρουσιάζει στα δυτικά της οδού έντονη κατωφέρεια προς τα ανατολικά, η απόσταση όμως των τάφων είναι μικρή.

Η απόθεση (C 3), σε βάθος 2.20-2.30 μ., είχε διαταραχθεί από τον εγγυτρισμό (C 2), που κάλυπτε τα άκρα πόδια του νεκρού, ο οποίος ήταν τοποθετημένος με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, σε ύπτια θέση με την κεφαλή ελαφρά στραμμένη προς τα νότια, κατευθειάν επάνω στο χώμα (σχ. VI, εικ. 10-11. Καλυπτόταν από μεγάλες ακατέργαστες πλάκες²⁰. Η εξέταση του σκελετού έδειξε ότι επρόκειτο για άνδρα ηλικίας 25-45 ετών, ύψους περίπου 1.75-1.80 μ. Κτερίσματα: Μεταξύ της σπονδυλικής στήλης και του αριστερού χεριού υπήρχε μικρή τριλοβή οίνοχοϊσκη (Π5/715), ύψους 0.105 μ., ύψους με τη λαβή 0.113 μ., διαμέτρου κοιλιάς 0.08 μ. και βάσης 0.033 μ. (σχ. VII, εικ. 12). Σχεδόν ακέραιη, με μικρό σπάσιμο στη βάση. Πηλός ερυθρωπός, με λευκά εγκλείσματα. Σφαιρικό σώμα, υπερυψωμένη, στενή, κωνική βάση, με μια αύλακα στο επάνω μέρος της, που δεν διακρίνεται από το σώμα του αγγείου, όπως και ο στενός λαιμός. Η λαβή κυλινδρική και υπερυψωμένη, κολλημένη σχετικά άτεχνα στο χείλος και τον ώμο του αγγείου. Μελανή εξίτηλη βαφή καλύπτει το χείλος, εσωτερικά και εξωτερικά, και το μεγαλύτερο μέρος της λαβής. Στην κοιλιά και στις δύο όψεις ακανόνιστη ελλειψοειδής επιφάνεια καλύπτεται με εξίτηλη βαφή, η οποία φαίνεται να έχει σχηματίσει καταλειβάδα. Το αγγείο, όπως διαπιστώνεται, είχε εμβαπτισθεί στη βαφή και στις δύο πλευρές.

Ο τύπος αυτός οίνοχόης συναντάται από το τέλος της μυκηναϊκής εποχής²¹ και επιβιώνει στην ΥποΜ φάση και στους πρώιμους ΠΓ χρόνους²², με δικωνικό ή

18. Παράλληλο κάλυψης μερών του νεκρού με λίθους συναντούμε σε τάφους πρώιμων ΠΓ χρόνων στην Αγορά (H. Thompson, *Hesperia* 23, 1954, 58) και στον Κεραμεικό (W. Kraiker-K. Kübler, *Kerameikos* I, δ.π. 10).

19. Για την εμφάνιση των κιβωτιόσχημων τάφων κατά την ύστερη ΥΕ III Γ περίοδο, βλ. P. Mountjoy, *AM* 103, 1988, 29. Πρβ. τον τάφο στην Αγορά, J. Whitley, δ.π. (σημ. 15), πιν. 13.

20. Ο τύπος αυτός ταφής είναι κοινός κατά την ΥποΜ φάση και συνεχίζεται και στην ΠΓ περίοδο (βλ. ενδεικτικά, ΑΔ 38, 1983, 19: δύο λαγκοειδείς τάφους στην οδό Ερυσίχθονος 27 ή N. Vredelis, "Neue geometrische Gräber in Tiryns", *AM* 78, 1963, 6: ταφές στην Τίρυνθα, χρονολογούμενες στη μεταβατική περίοδο από τους ΥποΜ προς τους ΠΓ χρόνους. Α. Παρλαμά στο Α. Παρλαμά-Ν. Σταμπολίδης, δ.π. (σημ. 3), 162: δύο τάφοι στην περιοχή της πλατείας Συντάγματος της ίδιας εποχής).

21. Βλ. A. Furumark, *Mycenaean Pottery* (1992), Type 138. P.A. Mountjoy, δ.π. (σημ. 15) 177, 178 εικ. 51, 610. I. Lemos, δ.π. (σημ. 15), 67, 70, 71. S. Iakovidis στο S. Deger-Jalkotzy & M. Zavadil, δ.π. (σημ. 15) 127-129.

22. Πρβ. W. Kraiker-K. Kübler, *Kerameikos* I, δ.π. (σημ. 8) 73, αρ. 511, πιν. 25 (Gr. 105). N. Verde-

σφαιρικό σώμα²³, υπερυψωμένη λαβή, περιορισμένη διακόσμηση και άβαφο το κάτω μέρος του σώματος. Ασυνήθης είναι η μορφή της υπερυψωμένης βάσης του αγγείου. Το σχήμα του σώματος, η ασταθής ακόμη δομή του αγγείου, με το σφαιρικό σώμα, το στενό λαμίο, την κωνική στενή βάση, που δεν διακρίνεται από το σώμα, η κυλινδρική υπερυψωμένη λαβή και η απουσία διακόσμησης, εκτός από τις εμβαπτισμένες επιφάνειες, μας οδηγούν σε μια χρονολόγηση στην ΥποΜ φάση, πριν από τον τάφο Β1²⁴.

Σε βάθος 1.80-1.87 μ. αποκαλύφθηκε η ταφή μέσα σε χειροποίητο χρηστικό αμφορέα, από τον οποίο λείπει η μια λαβή και μικρά θραύσματα από το κάτω μέρος (σχ. VIII, εικ. 13-14). Σε πολλά σημεία έχει απολεπισθεί η εξωτερική επιφάνεια, η οποία ήταν έντριπτη. Συγκολλημένος από πολλά θραύσματα, έχει ύψος 0,38 μ. και διάμετρο χειλούς 0,22 μ., κοιλιάς 0,272 μ. και βάσης 0,12 μ. Ο πηλός του είναι καστανέρυθρος, ακαθάριστος, με μίκα. Η βάση είναι επίπεδη, το σώμα ραδιό, ωοειδές, το χείλος σχεδόν ευθύ, προεξέχει ελάχιστα, και οι κατακόρυφες ταινιωτές λαβές ξεκινούν από αυτό και καταλήγουν στον ώμο (σχ. IX). Το χείλος του αγγείου κάλυπτε μικρή κομμένη πλάκα, ενώ περιβαλλόταν από δεκατέσσερις μικρούς ακατέργαστους λίθους, που σχηματίζουν κατασκευή διαστάσεων 0.49 (B-N) X 0.62 (A-Δ) μ. (εικ. 13). Το αγγείο εδραζόταν σε μεγάλη πλάκα, που βρισκόταν σε βάθος 2 μ. Το εσωτερικό του περιείχε χώμα και ελάχιστα σκόρπια μικρά θρυμματισμένα οστά²⁵. Στα ΒΑ. της λίθινης κατασκευής υπήρχε σωρός αργών λίθων. Η ταφή είχε διαταραχθεί κατά τους κλασικούς χρόνους, όπως διαπιστώνεται από λίγα μικρού μεγέθους όστρακα μελαμβαφών αγγείων, που περιείχε η σχετική επίχωση. Το μόνο στοιχείο για την ενδεχόμενη χρονολόγηση της ταφής στους ύστερους γεωμετρικούς χρόνους αποτελεί ο τύπος της και ιδιαίτερα το σχήμα του αμφορέα²⁶, τον οποίο χαρακτηρί-

lis, δ.π. Beil. 4. 4 (Gr. XIII b). Κ. Κόκκου-Βυριδή, "Τέσσερις πρωτογεωμετρικοί τάφοι στο Άργος", *AE* 1977, 179, πιν. 54, 55. P.A. Mountjoy, δ.π. 191 εικ. 59, 192, και ειδικότερα για την Αττική 610, 611 εικ. 229 (555), 612. Λ. Παρλαμά στο Λ. Παρλαμά-Ν. Σταμπολίδης, δ.π. (σημ. 3), 162-163 αρ. 129. Βλ. και B. Schlörb-Vierneisel, δ.π. (σημ. 11), 6 αρ. 4, 2, Beil. 10. 2.

23. Παρόμοιο σχήμα σώματος συναντάται και σε ληκύθια, πρβλ. H. Müller-Karpe, *Jd* 77, 1962, 61, 89 εικ. 7, 91 εικ. 9. F. Willemsen, *AM* 78, 1963, 151-152 αρ. 2, Beil. 54. 1.

24. Για την υπερυψωμένη βάση, πρβλ. L. Morricone, "Sepulture della prima età del ferro a Coo", *ASAtene* 56 (1978), 221 εικ. 441, 282, 283 εικ. 599 και 384, 385 εικ. 845. B. v. Freytag gen. Löhringhoff, *AA* 1995, 648 εικ. 36, 649 (από διαταραγμένη ταφή ΥποΜ χρόνων). Πλησιέστερο παράλληλο της διακόσμησης συναντάται σε κύβια από την Περατή, διακοσμούμενα με ημιελλείψεις εσωτερικά και εξωτερικά και καταλειβάδες. Όπως σημειώνει ο καθηγητής Σ. Ιακωβίδης (*Περατή, Το Νεκροταφείο*, Τ. Β (1970), 216-217) η διακόσμηση αυτή είναι γνωστή κυρίως στην Κρήτη από την ΜΜ έως την ΙΙΓ περίοδο.

25. Στα ΒΔ. του εγγυτρισμού, σε βάθος 1.80 μ., βρέθηκε πυρά, απλωμένη σε τραπεζιοσχημή έκταση επάνω σε ωμές πλίνθους, στην επίχωση της οποίας (πάχους 0.20 μ.) υπήρχαν όστρακα χρηστικών κυρίως αγγείων, εκ των οποίων ελάχιστα συνανήκουν, σφονδύλια, λίθινο εργαλείο, καθώς και πυρήνες και λεπίδες οφιανού. Δυστυχώς δεν μπορούμε να προχωρήσουμε σε κάποια υπόθεση για τη χρονολόγηση της πυράς, καθώς ένα μεγάλο τμήμα της είχε διαταραχθεί από την πλευρά του εγγυτρισμού στους κλασικούς και από την άλλη στους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ τα ελάχιστα όστρακα που μπόρεσαν να χρονολογηθούν ανήκαν σε αγγεία μυκηναϊκών χρόνων.

26. Για τους αμφορείς αυτούς κατά την ύστερη γεωμετρική περίοδο, βλ. K. Reber,

ζει η έντονη ραδιόντητα. Ωστόσο, το μόνο βέβαιο είναι ότι η ταφή αυτή είναι μεταγενέστερη της C 2, ενώ η χειροποίητη κατασκευή του αγγείου δεν επιτρέπει την ασφαλή χρονολόγησή του.

Θα σταθούμε περισσότερο στις ταφές που χρονολογήθηκαν στην ύστερη ΥποΜ φάση. Εκτός από αυτές, στον ίδιο χώρο, λίγα μέτρα νοτιότερα στην ανασκαφή για το Μετρό, νότια του κτιρίου Weiler, βρέθηκαν διάσπαρτοι στο χώρο σύγχρονοι τάφοι²⁷. Σε έναν λακκοειδή, ανοιγμένον στο φυσικό βράχο, η νεκρή, ένα μικρό κοριτσάκι, ήταν τοποθετημένη με το κεφάλι προς τα Β. και συνοδευόταν από πλούσια κτερίσματα, τέσσερα μικρού μεγέθους πήλινα ληκύθια, αλλά και κοσμήματα²⁸, που χρονολογήθηκαν στις αρχές του 10^{ου} π.Χ. αι.

Στη γειτονική περιοχή του Ολυμπίου, νότια του περιβόλου, έχουν βρεθεί τάφοι ΥποΜ και ΠΓ χρόνων²⁹, όπως και σε μικρή απόσταση, επί των οδών Λεμπέση και Πωρίνου³⁰, και αρκετά δυτικότερα στην οδό Ερεχθείου³¹. Στην ίδια περιοχή νότια της Ακροπόλεως, αρκετά νοτιότερα, ανασκάφηκε νεκροταφείο σε χρήση από τους ΥποΜ έως τους ρωμαϊκούς χρόνους στην οδό Μπότσαρη 14 και Δημητράκοπούλου, στην οδό Δημητράκοπούλου 110 αποκαλύφθηκε τάφος ΥποΜ χρόνων σε αρχαιότερη οδό³², ενώ στην οδό Δράκου 19 δέκα κιβωτιώσχημοι τάφοι³³.

Προς τα βορειοανατολικά, στην περιοχή της πλατείας Συντάγματος ανασκάφηκαν δύο τάφοι λακκοειδείς, με αρκετά πλούσια κτερίσματα, της μεταβατικής προς την ΠΓ περιόδου³⁴, ενώ στη σημερινή οδό Ηρώδου Αττικού αποκαλύφθηκε νεκροταφείο σε χρήση κατά την ΥποΜ φάση και την ΠΓ περίοδο, με 16 ταφές και 60 καύσεις. Οι ταφές είχαν προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, με το κρανίο προς τα ΒΑ, και ήταν μάλλον διαταγμένες κατά μήκος δρόμου³⁵.

Συνέχεια της εγκατάστασης στην ύστερη ΥποΜ φάση διαπιστώνεται και στην Ακρόπολη³⁶, όπου έχουν αποκαλυφθεί ένδεκα κιβωτιώσχημοι τάφοι της εποχής

Untersuchungen zur handgemachten Keramik Griechenlands in der submykenischen, proto geometrischen und der geometrischen Zeit (1991), 35, 60. Πρβ. Κ. Kübler, *Kerameikos V.1, Die Nekropole des 10. bis 8. Jahrhunderts* (1954) πιν. 154 αρ. ευρ. 1330, Gr. 53, πιν. 155 αρ. ευρ. 1331, Gr. 52. E. Brann, Late Geometric Well Groups from the Athenian Agora, *Hesperia* 30, 1961, 115 J5 (P 22434), πιν. 22. Πρβλ. επίσης την παιδική ταφή σε παρόμοιο αμφορέα στην Αγορά (J. Whitley, δ.π. πιν. 36) ή σε πύθο (H. Thompson, *Excavations in the Athenian Agora, 1949, Hesperia* 19, 1950, 330-331, πιν. 104α), του τέλους του 8^{ου} αι. Αμφορείς του τύπου αυτού συναντώνται σε ταφές ήδη από την ΠΓ περίοδο (I. Lemos, δ.π. (σημ. 15), 88).

27. Π. Καλλιγιάς, δ.π. (σημ. 3) 32.

28. Π. Καλλιγιάς, δ.π. 44.

29. ΑΔ 38, 1983, 23. P.A. Mountjoy, *Mycenaean Athens* (1995), 68.

30. ΑΔ 25, 1970, 70, πιν. 62. P.A. Mountjoy, δ.π. 66, 67.

31. Βλ. παραπάνω σημ. 6 και P.A. Mountjoy, δ.π. 66-67.

32. Βλ. ΑΔ 25, 1970, 56-57. P.A. Mountjoy, δ.π. 67.

33. ΑΔ 32, 1977, 18-20. P.A. Mountjoy, δ.π. 67.

34. Α. Παρλαμά στο Α. Παρλαμά-Ν. Σταμπολίδης, δ.π. (σημ. 3), 162.

35. Για το νεκροταφείο αυτό βλ. ΑΔ 38, 1983, 23. Α. Παρλαμά, *HOROS* 8-9, 1990-1991, 233. Της ίδιας, *HOROS* 10-12, 1992-1998, 525. I. Lemos, δ.π. (σημ. 15), 188.

36. Εκτός από τις ταφές, την εγκατάσταση στο χώρο μαρτυρεί και η χρήση των φρεατίων στην

αυτής, ενώ από τα νοτιοδυτικά της προέρχεται το εύρημα στην Heidelberg³⁷.

Οι ταφές των χρόνων αυτών βόρεια της Ακροπόλεως³⁸ είναι πολυπληθέστερες, αυτό όμως είναι μάλλον τυχαίο και οφείλεται ασφαλώς στην πληρέστερη και συστηματικότερη ανασκαφική έρευνα των περιοχών του Κεραμεικού και της Αγοράς. Από τα παραπάνω είναι λοιπόν σαφές ότι υπήρχαν διάσπαρτες ταφές επάνω και γύρω από το βράχο της Ακροπόλεως, σε όλη την έκταση της μεταγενέστερης τειχιsmένης πόλης και σε μεγαλύτερη ακόμη ακτίνα (σχ. Χ).

Συνοψίζοντας, από την εξέταση του σκελετικού υλικού, όπως είδαμε, ο τάφος Β 1 ανήκε σε παιδί απροσδιόριστου φύλου, ο C 2 σε άνδρα και ο C 4 σε έφηβη, δηλαδή οι μικρού μεγέθους κιβωτίοσχημοι τάφοι χρησιμοποιήθηκαν για την ταφή παιδιών ή νεαρών ατόμων, ενώ η απόθεση για την ταφή άνδρα. Έτσι, στην ίδια περιοχή είχαν ταφεί άτομα ανεξαρτήτως φύλου ή ηλικίας, χωρίς διάκριση³⁹. Πιθανότατα η θέση των τάφων υπαγορεύθηκε από την ύπαρξη της οδού, η οποία είχε μακράν χρήση, όπως μαρτυρεί και ο μακρύς τοίχος που είχε κτιστεί κατά το μήκος της ήδη από τη ΜΕ περίοδο. Την οδό αυτή φαίνεται ότι πλαισιώναν οι τάφοι, όπως έχει διαπιστωθεί σε πολλές περιπτώσεις στην περιοχή των Αθηνών⁴⁰.

Τα κτερίσματα είτε απουσίαζαν, είτε ήταν, όπως είδαμε, λιγοστά. Τα δύο ληκύθια συνόδευαν ένα παιδί και η μικρή οινοχοΐσκη τον άνδρα, πιθανόν κάποιο φτωχό κάτοικο της περιοχής. Από τα ευρήματα δεν ανιχνεύεται βέβαια κάποια κοινωνική διαφοροποίηση των θανόντων⁴¹. Οι τάφοι συγκροτούσαν μάλλον μικρές συστάδες, που χρονολογούνται προς το τέλος του 11^{ου} ή τις αρχές του 10^{ου} αι.⁴², με εξαίρεση τον εγγυτρισμό, ίσως των υστέρων γεωμετρικών χρόνων, δηλαδή κατά την ΥποΜ φάση μεταξύ της ύστερης ΥΕΙΠΓ και της ΠΓ περιόδου, καθώς στα τρία αγγεία που βρέθηκαν στους δύο από αυτούς συνυπάρχουν στοιχεία και των δύο περιόδων, όπως το σφαιρικό σχήμα των σωμάτων των αγγείων, ο τύπος της τρύλοβης οινοχόης, ως προς το σχήμα και την σχεδόν ανύπαρκτη διακόσμηση, η οπή εξαερισμού στον ώμο των ληκυθίων, αλλά και τα συστήματα των ομόκεντρων ημικυκλίων, με ολόβαφο πυρήνα, καμωμένα με διαβήτη με πολλαπλό χρωστήρα.

περιοχή της Κλεψύδρας. Βλ. P.A. Mountjoy, ό.π. (σημ. 29), 63-64 (όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία). Για τις ταφές βλ. W. Gauss-F. Ruppenstein, ό.π. (σημ. 15), 27, 41.

37. CVA Heidelberg 3, 101. I, 102. 3. P.A. Mountjoy, ό.π. (σημ. 29), 64.

38. Για τις ταφές αυτές, βλ. P.A. Mountjoy, ό.π. (σημ. 29), 64-65. I. Lemos, ό.π. (σημ. 15), 219, 230, 231. J. Papadopoulos, ό.π. 298 σημ. 153.

39. Βλ. για την διάκριση στον τόπο ταφής ενηλίκων-παιδιών, I. Morris, *Burial and Ancient Society* (1987), 62-63, 65. J. Whitley, ό.π. (σημ. 15), 84. J. Papadopoulos, ό.π. (σημ. 15), 299-300.

40. Ομάδες τάφων που πλαισιώνουν οδό την ίδια περίοδο συναντούμε και στο χώρο της μετέπειτα Αγοράς, H.A. Thompson-R.E. Wycherley, *The Agora of Athens, The Athenian Agora XIV* (1972), 9 και πιν. 2. Για τη συνήθεια αυτή βλ. και B. Bothen στο S. Langdon (εκδ.), *Aspects of Athenian Grave Cult in New Light on a Dark Age* (1997), 45.

41. Πρβ. J. Whitley, ό.π. (σημ. 15), 181.

42. Για την απόλυτη χρονολόγηση της εποχής αυτής, βλ. J. Whitley, ό.π. (σημ. 15) 83-84. I. Lemos, ό.π. (σημ. 15), 26.

Οι ταφές φανερώνουν λοιπόν ολιγάριθμο φτωχό πληθυσμό⁴³, εγκατεστημένο σε κοντινή απόσταση, σε μικρές ομάδες κατοικιών, ή και στην ευρύτερη περιοχή νότια της Ακροπόλεως ή μεταξύ αυτής και του Ιλισσού, εφόσον στην ίδια την περιοχή δεν εντοπίσθηκαν λείψανα κτισμάτων της εποχής αυτής. Η ανυπαρξία σταθερού προσανατολισμού στις ταφές και η απόσταση μεταξύ τους, που παρατηρούνται και στην περιοχή της ανασκαφής του Μετρό, δεν ενισχύουν την υπόθεση ύπαρξης οργανωμένου νεκροταφείου, όπως αυτά του Κεραμεικού και σε μικρότερη έκταση της Αγοράς και της οδού Ηρώδου Αττικού⁴⁴ ή των περιβόλων στην οδό Ερεχθείου⁴⁵ και του υστερότερου στη Ν. Ιωνία⁴⁶. Βέβαια πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η περιοχή ερευνήθηκε αποσπασματικά.

Έτσι, τα ευρήματα της ανασκαφής προσθέτουν ακόμη λίγα στοιχεία στην εικόνα των Αθηνών κατά τους πρώτους αυτούς χρόνους, συμβάλλοντας στην έρευνα, εφ' όσον οι ταφικές μαρτυρίες αποτελούν τη μόνη πηγή γνώσης για την οργάνωση της ζωής στην περιοχή την εποχή αυτή⁴⁷, και ενισχύουν τη διαμορφωμένη βάσει των έως σήμερα δεδομένων άποψη⁴⁸ ότι στην Ακρόπολη και γύρω από αυτήν υπήρχαν διάσπαρτες μικρές ομάδες σπιτιών, στα οποία κατοικούσαν λιγοστές οικογένειες, που έθαβαν τους νεκρούς τους κοντά σε αυτά και κατά μήκος των οδικών αρτηριών. Ειδικότερα για την σημασία της περιοχής νότια της Ακροπόλεως στους πρώτους χρόνους θα πρέπει να υπενθυμίσουμε την μαρτυρία του Θουκυδίδη (2.15.3): «Τὸ δὲ πρὸ τοῦ ἢ ἀκρόπολις ἢ νῦν οὔσα πόλις ἦν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον»⁴⁹.

43. Βλ. σχετικά και P. Mountjoy, *Jdl* 103, 1988, 29. I. Lemos, *ό.π.* (σημ. 15), 188.

44. Βλ. παραπάνω σημ. 35.

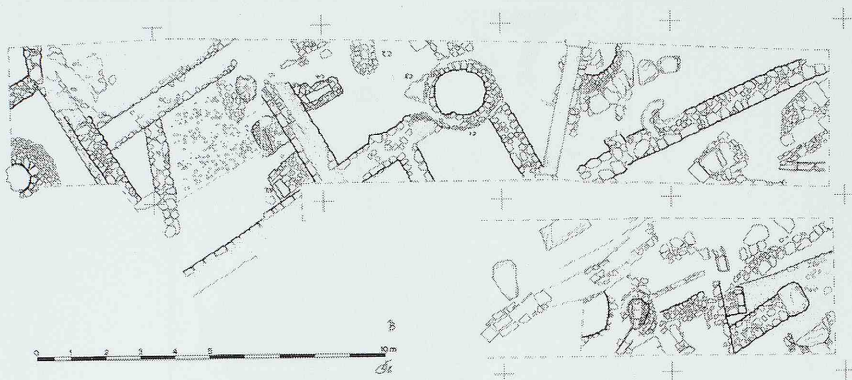
45. M. Brouskari, *ό.π.* (σημ. 6), 17.

46. Οι τάφοι αυτοί χρονολογήθηκαν στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αι. βλ. E. Lord Smithson, "The Protogeometric Cemetery at Nea Ionia, 1949", *Hesperia* 30, 1961, 149-178.

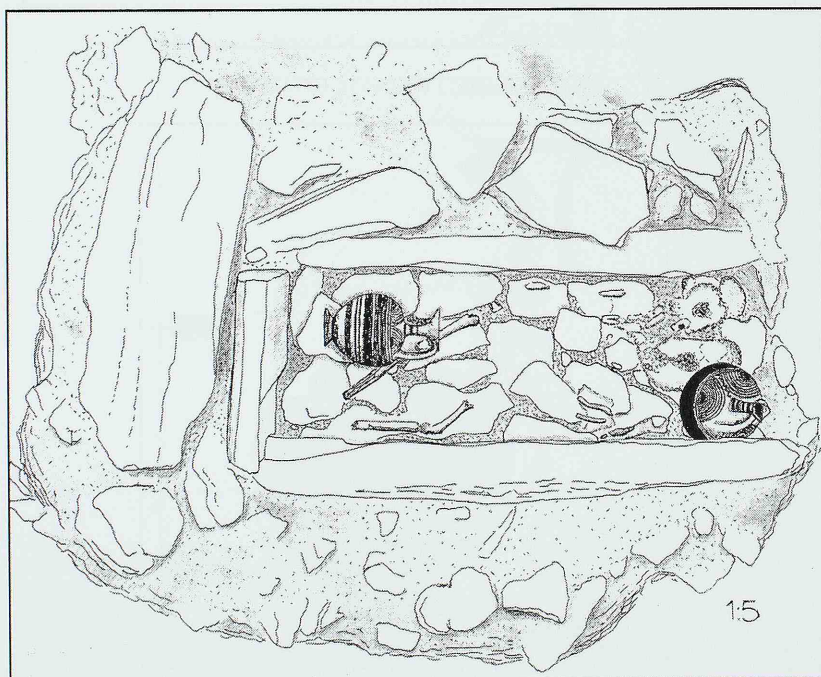
47. Εκτός των ταφών, οι μόνες μαρτυρίες για την ύπαρξη εγκατάστασης προέρχονται από τα φρέατα στην περιοχή της Κλειψύδρας και της Αγοράς (βλ. E. Lord Smithson, *AJA* 81, 1977, 78-9. Της ίδιας, *Hesperia Suppl.* 20 (1982), 141-154. J. Papadopoulos, *ό.π.* (σημ. 15), 297 και 5, 25-28 αντιστοιχα). Στην Αγορά ανασκάφηκε ένα φρέαρ (N 12: 3) σε χρήση κατά την ΥποΜ και πρώιμη ΠΓ φάση και δεύτερο (:) λίγο μεταγενέστερο (L 11-1). Λιγοστή κεραμική των χρόνων αυτών προέρχεται και από την Ακρόπολη (E. Lord Smithson, *ό.π.* 154 σημ. 44).

48. Για την πόλη των Αθηνών κατά τους προϊστορικούς χρόνους παραμένει θεμελιώδης η μελέτη της Μ. Παντελίδου-Γκόφα, *Αι προϊστορικοί Αθηναί* (1975). Βλ. ειδικότερα για την ΥποΜ φάση, I. Morris, *ό.π.*, 63 κε., 64 ενκ. 17α. J. Whitley, *ό.π.* (σημ. 15), 61, 62 ενκ. 4. P.A. Mountjoy, *ό.π.* (σημ. 29), 72-73. J. Papadopoulos, *ό.π.* 297-298.

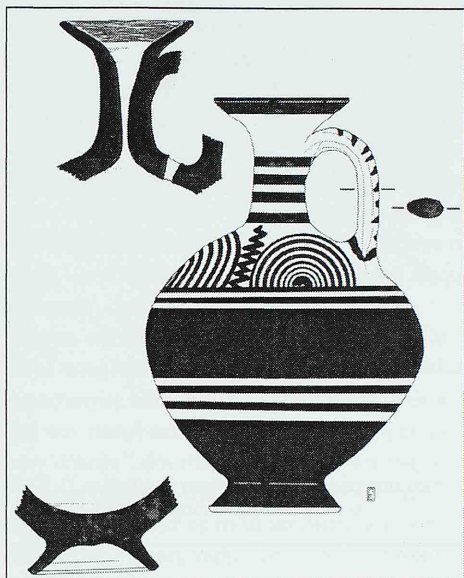
49. H. S. Jones, Oxford, 1970.

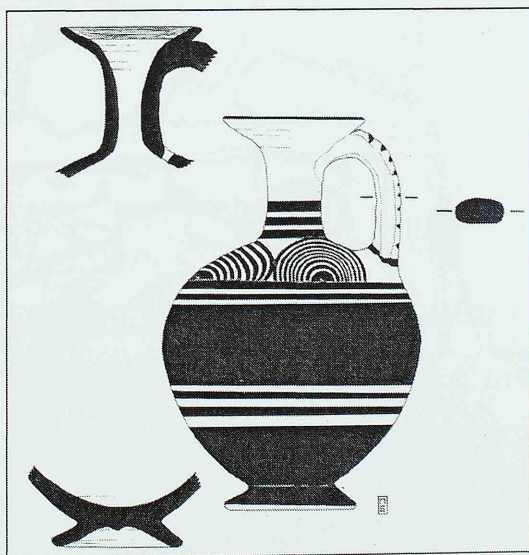
Σχ. Ι: Κάτοψη του χώρου της ανασκαφής (σχέδιο Π. Κουφόπουλου, ανασχεδίαση Λ. Λαμπρινού).

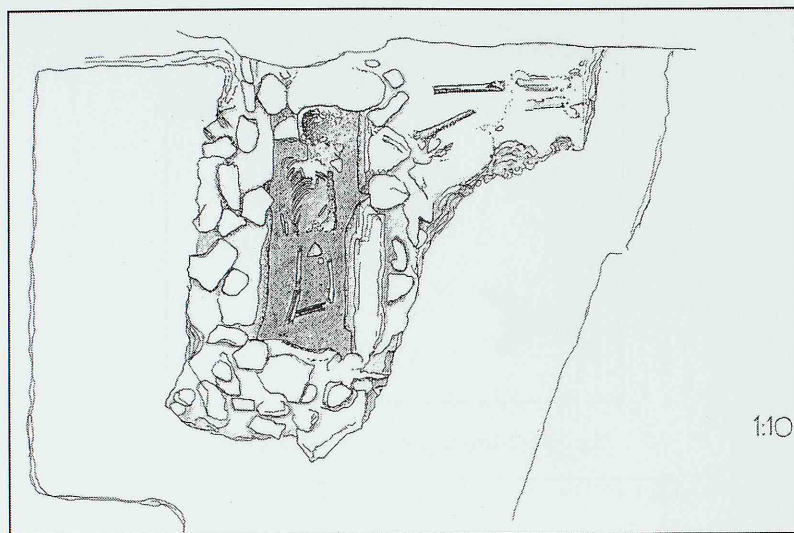
Σχ. ΙΙ: Κάτοψη του τάφου Β 1, κλίμακα 1:5 (σχέδιο Λ. Βρανοπούλου).

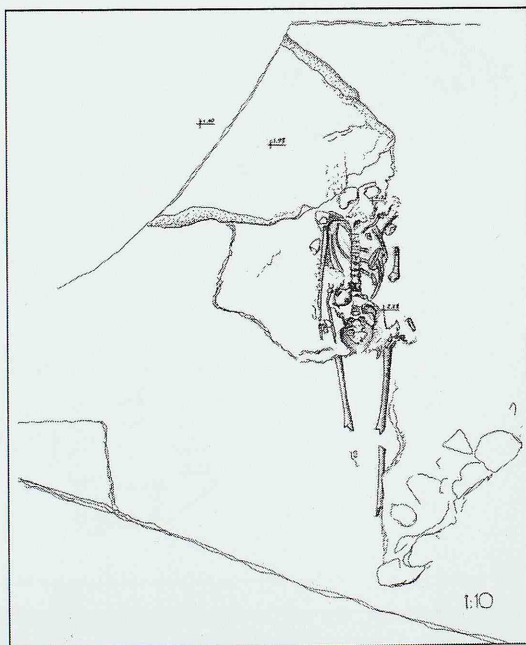
Σχ. III: Λήκυθος 1 (σχέδιο Π. Επιτροπάκη)

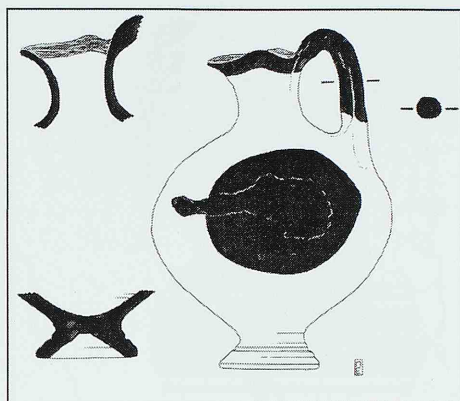
Σχ. IV: Λήκυθος 2 (σχέδιο Π. Επιτροπάκη)

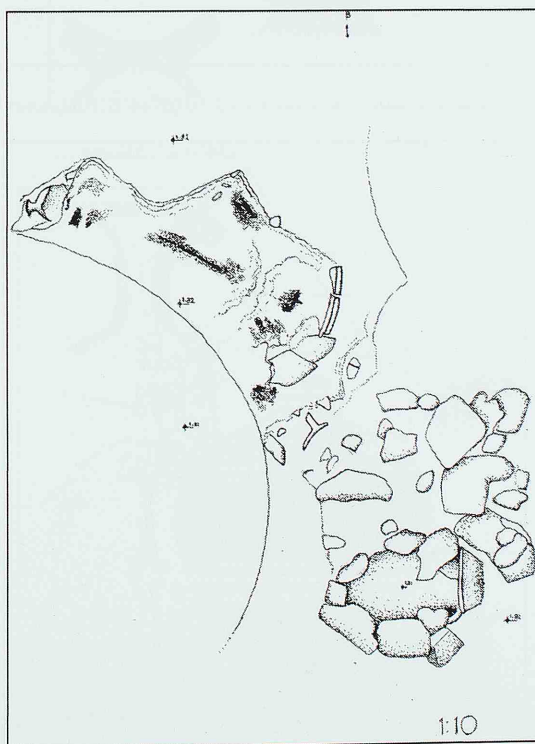
Σχ. V: Κάτοψη τάφου C 4, κλίμακα 1:10 (σχέδιο Λ. Βρανοπούλου)

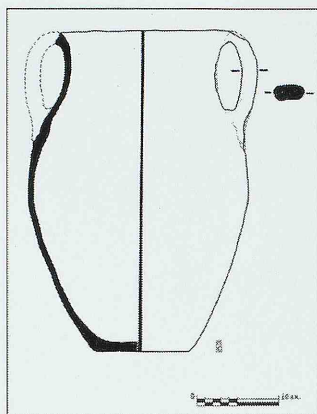
Σχ. VI: Κάτοψη ταφής C 3, κλίμακα 1:10 (σχέδιο Λ. Βρανοπούλου).

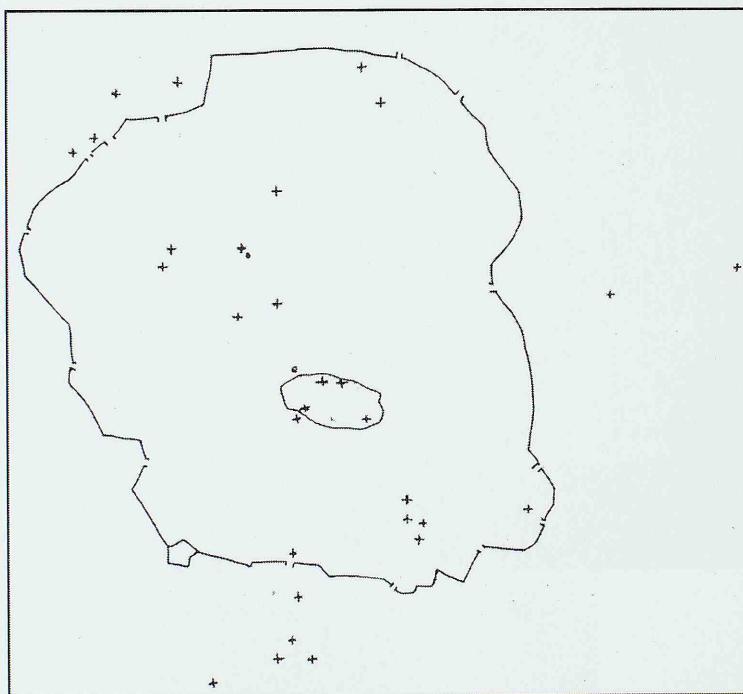
Σχ. VII: Οινοχοΐσκη (σχέδιο Π. Επιτροπάκη)

Σχ. VIII: Κάτοψη εγχυτρισμού, κλίμακα 1:10 (σχέδιο Λ. Βρανοπούλου)

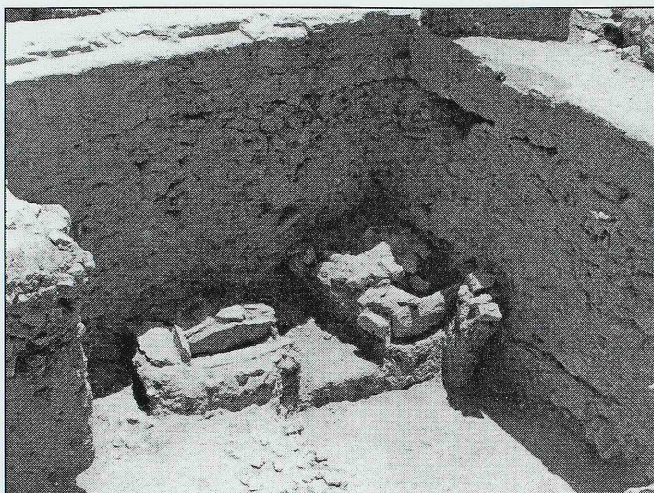
Σχ. IX: Αμφορέας (σχέδιο Π. Επιτροπάκη)

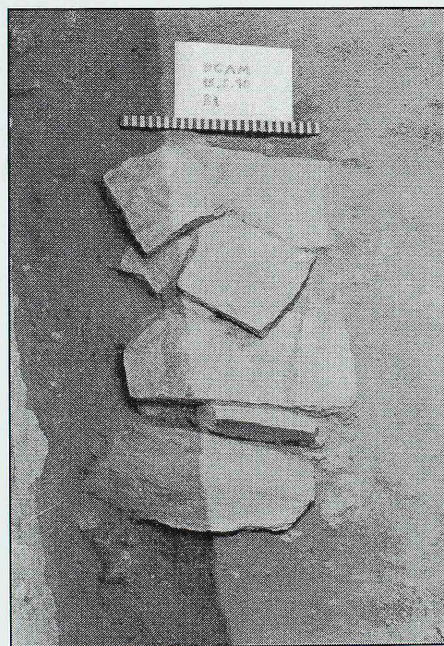
Σχ. X: Σκαρίφημα της περιοχής των Αθηνών με το μεταγενέστερο τείχος και τα λείψανα των ΥποΜ χρόνων
(+: ταφές, ο: φρέατα Αγοράς και περιοχής Κλεψύδρας).

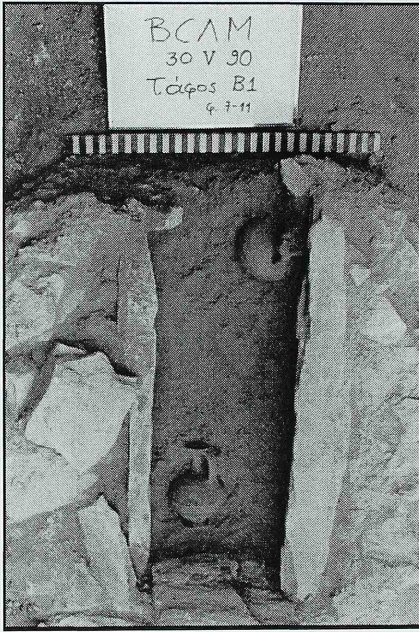
Εικ. 1: Άποψη του χώρου της ανασκαφής

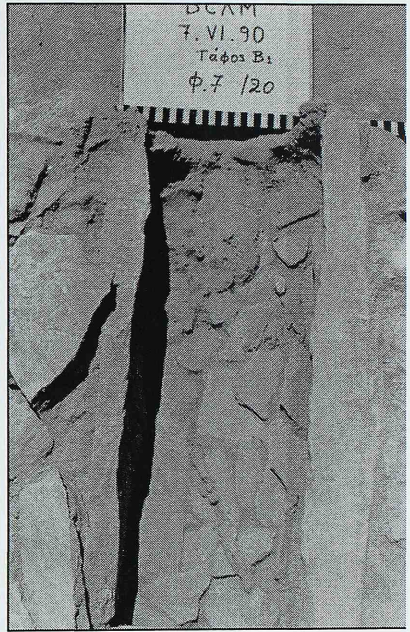
Εικ. 2: Οι τάφοι Β 1 και Β 2

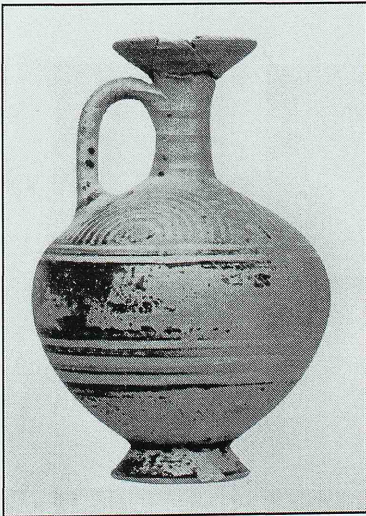
Εικ. 3: Ο τάφος Β 1, πριν από την ανασκαφή

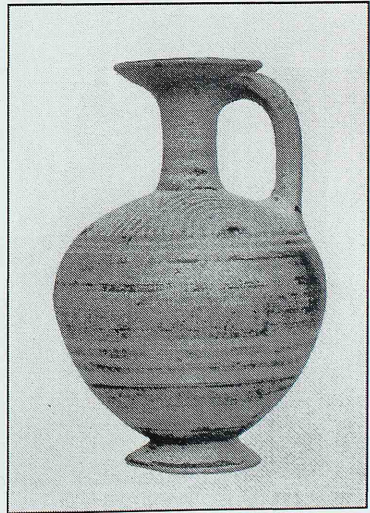
Εικ. 4: Εσωτερικό του τάφου B 1

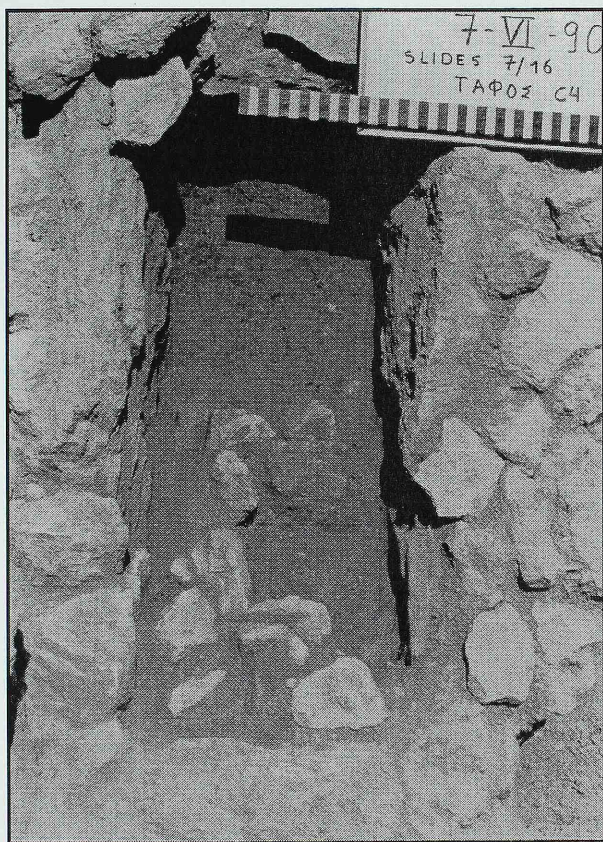
Εικ. 5: Εσωτερικό του τάφου B 1, με τα λείψανα του σκελετού

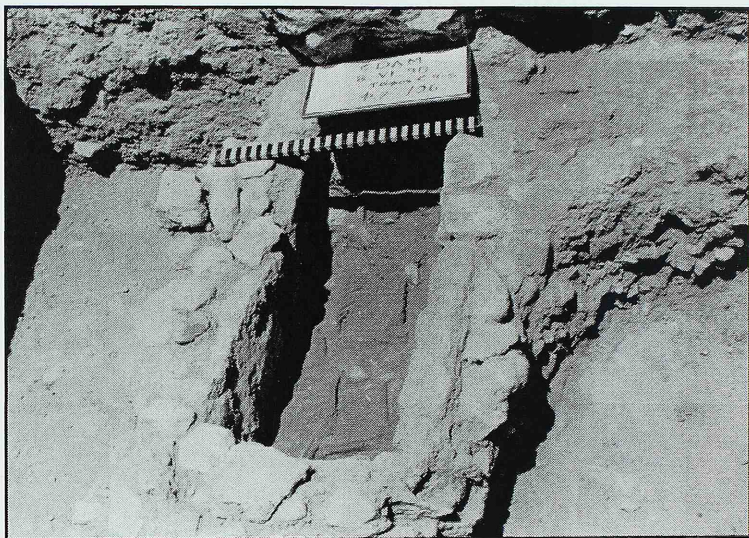
Εικ. 6: Λήκυθος 1

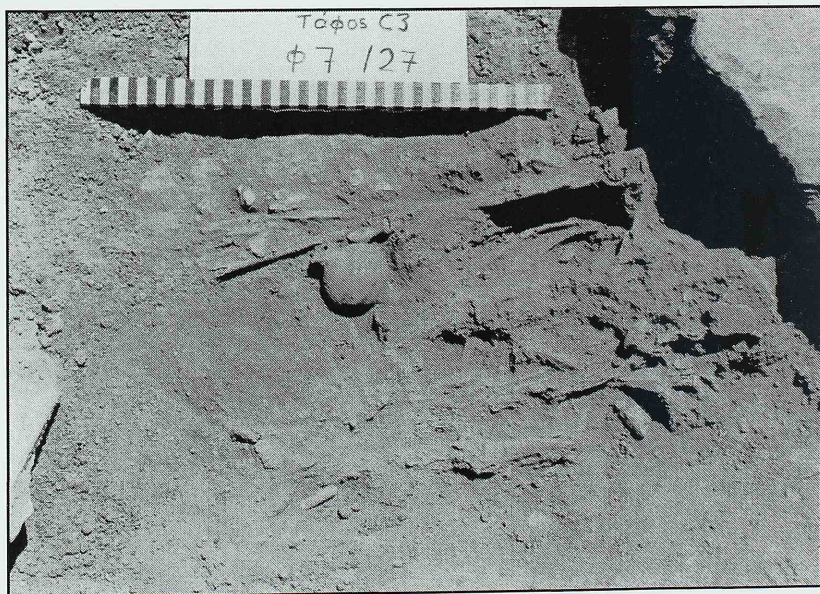
Εικ. 7: Λήκυθος 2

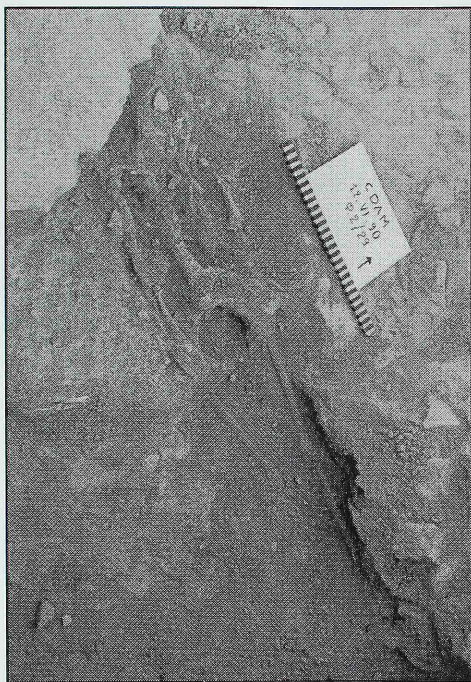
Εικ. 8: Εσωτερικό του τάφου C 4, πριν από την ανασκαφή

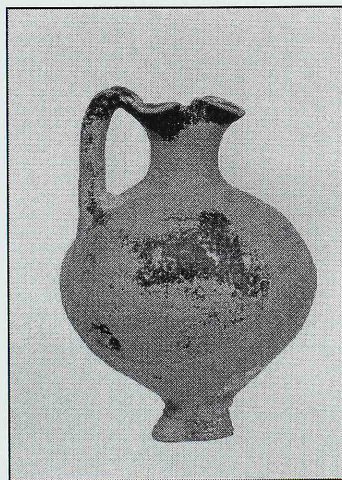
Εικ. 9: Εσωτερικό του τάφου C 4, με τα λείψανα του σκελετού

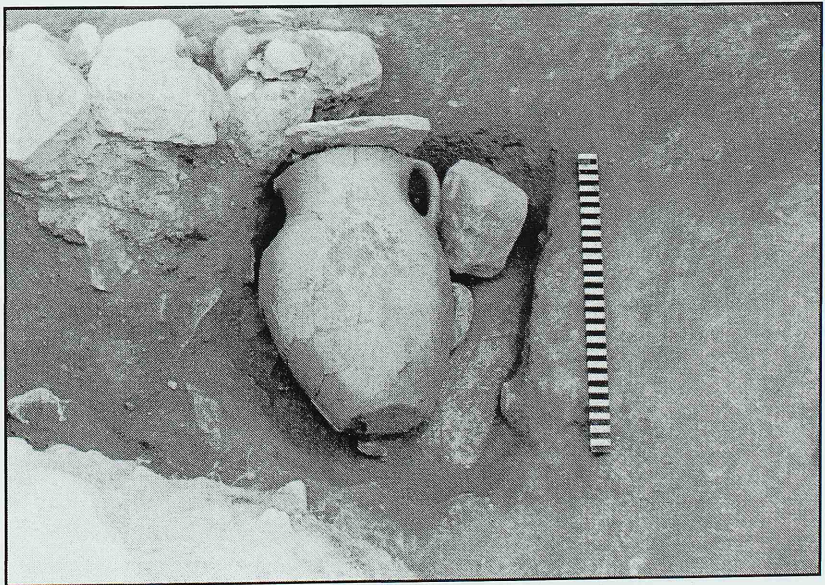
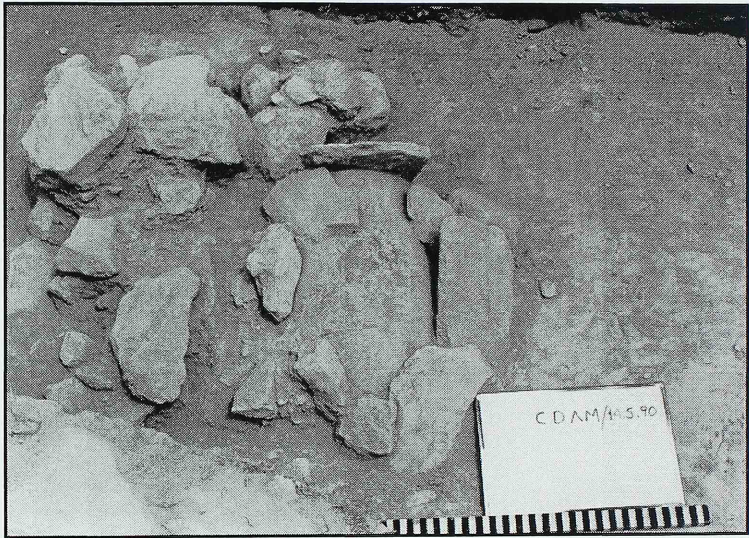
Εικ. 10: Η ταφή C 3

Εικ. 11 : Ο σκελετός της ταφής C 3, μετά τον καθαρισμό

Εικ. 12: Οινοχόη της ταφής C 3

Εικ. 13-14: Απόψεις του εγχυτρισμού, πριν και μετά την αφαίρεση των λίθων που τον περιέβαλλαν.